

„A párválasztás örömei és kockázatai.”

Mirk Szidónia-Kata kérdezi Halász Pétert²⁹¹

Az elmúlt 150 év során a moldvai magyarság a legelfeledettebb népcsoportunkból a magyar nyelvterület egyik legkutatottabb népcsoportjává vált. A hatalmas szakirodalom azonban nem föltétlenül jelenti azt, hogy nagyobb számban születtek alapkutatók is. Könnyű neked, mondhatjuk, mert több mint ötven esztendője jársz Moldvába, s eközben nemcsak a földművelést, az állattartást sikerült alaposan dokumentálnod, hanem a népelet sok más témájáról is az újdonság erejével ható adatokat tudsz felmutatni. A Székelyföld legutóbbi számában megjelent írásod (Halász 2020b) egy megjelenés előtt álló monográfiából való részlet, melynek témája a párválasztás, a házasság és a gyermek a moldvai magyarok szokásaiban és hiedelmeiben. Mielőtt rátérnénk arra, hogyan született meg a könyvnek a gondolata, kérlek, beszélj arról, hogyan is kezdte el gyűjteni Moldvában, s hogyan jutottál el a Néprajzi Atlasz kérdőívétől egy ilyen összesítésig. (48. kép)

Halász Péter: Jól mondd, a Néprajzi Atlasz füzeteivel kezdtem a gyűjtést az 1960-as évek második felében, s annak több száz témáját kérdeztem végig, ami a néprajztudomány szinte minden területét felöleli. Persze akkor nem voltak a gyűjtésnek olyan „civilizált” feltételei, hogy az ember többé-kevésbé akadálytalanul bemegy a Kárpátok valamelyik hágóján, s felkeresi az „adatközlőket”, fényképez, magnófelvételt, filmet készít. Akkor biza bujkálni kellett, s ha feltűnt valamilyen egyenruhás vagy reverendás személy, ügyelni kellett, nehogy bajt hozzak azokra, akikkel beszélek. Olyan világ volt, de akikkel szóba tudtam elegyedni, azok a hagyományos népelet gazdag forrásának bizonyultak! Másrészt én nem nagyon értettem a néprajzgyűjtéshez, hiszen agrármérnöki végzettségem van, ezért „önkéntes”, más szóval amatőr, de úgy is mondhatjuk dilettáns voltam, munka közben kellett elsajátítanom a néprajzgyűjtés módját. Csak az bátorított, hogy tudtam, az *amatőr* szó a latin 'amare' → *szeretni* kifejezésből származik, a *dilettáns* pedig az olasz 'dilettarsi'ből, ami annyit jelent, hágy *gyönyörködni* valamiben. Így aztán nemcsak megszerettem, de gyönyörködtem is a moldvai magyarok hagyományos műveltségében, s elsősorban ez ösztönzött a megismerésére. Persze ennek az „amatőrségnek” megvoltak a hátrányai, s ha mostanában kezembe kerülnek az akkori jegyzeteim, gyakran pirulnom kell önmagam előtt, mennyi mindent rosszul kérdeztem, vagy éppen nem kérdeztem meg, amikor még lett volna kitől. De hát ezen már nem tudok változtatni, ha időközben úgy-ahogy meg is tanultam a mesterséget.

Az volt a szerencsém, hogy hamar össze tudtam barátkozni a „potenciális adatközlőkkel”. Néprajzos berkekben ismeretes az anekdota, hogy kétféle néprajzgyűjtő

291 Elhangzott a Székelyföld szerkesztőségében 2020. január 29-én.

létezik. Az egyiket Tálasi István kiváló néprajzprofesszor személyéhez kötik, aki rendkívül szerényen be-bekopogtatott egy-egy házba, s hosszas mentegetőzésbe kezdett:

– Bocsánat, nem szeretnék zavarni, csak néhány kérdésem lenne..., de ha alkalmatlan az időpont...

– Jónapot tanár úr, jöjjön beljebb, szívesen látjuk...

– De ha nem alkalmas, esetleg máskor...

– Nem, nem, jöjjön csak...

– De igazán nem zavarok...?

– Nem hát, mondtuk már, jöjjön az Isten szerelmére...!

A másik típust Gunda Béla, hasonlóan kiváló néprajzprofesszor személyéhez kötik. Alacsony ember volt, s ahogy ment az utcán, egy-egy kerítésen átkukucskált, s ha meglátott valakit, felágaskodott és bekiáltott:

– Hé, bátyám, fejik-e maguknál a szamarat?

– Mít mond?

– Fejik-e maguknál a szamarat?

– Már hogy fejnénk? Dehogyan fejjük.

– Köszönöm! – gyorsan feljegyezte a noteszába, s ment tovább.

No hát én a két változat között egy harmadikkal próbálkoztam. Ismeretségbe igyekeztem kerülni egy-egy családdal, vagy családtaggal, érdeklődtem hogy élnek, hány gyermekük van, egészségesek-e, van-e munkájuk és így tovább. Valóságos néplélektani tanulmány volt, miként engedett tartózkodásából egy-egy „adatközlő”. Sosem felejttem el, egy méhekkel foglalkozó, idős gyimesi atyafinál jártam Borospataka fejiben. Moldvába készültem ugyancsak méhészet témában, s a kérdőívemet akartam próbára tenni. Méla undorral fogadott az öreg, látszott rajta, úgy hiányoztam neki, mint púp a hátára. Éppen csak ki nem dobott. Nekifogtunk, dicsértem az időjárást, a házát, kertjét aztán óvatosan szóba hoztam a méheket. Láttam értékelni az érdeklődésem, beszélgettünk, aztán fél óra múlva megkérdi:

– Iszik egy kávét?

– Megköszönöm.

Újabb fél óra múlva:

– Elfogad egy pohár pálinkát?

– Nagyon szívesen.

Újabb félóra múlva, éppen azon ámultam, ahogy magyarázta, miként szedi le a méhanyárról a méhtetüket azokkal a vastag, murokhoz hasonlatos ujjával, mikor fölállt a székről és azt mondja:

– Hozok a jobbikból!

Hát így!

Hollókón, nagyapám szülőfalujában gyűjtöttem először néprajzi anyagot. Az ott begyakorolt módszerem Moldvában is bevált. Amikor Erdélyből odahelyezett magyar orvosoknál volt többnyire a főhadiszállásom, s ha a faluban szolgáló orvosra hivatkoztam, rendszerint oldódott az idegenekkel szembeni bizalmatlanság, amire nem sokkal a kollektív gazdaságok erőszakos szervezését követően meg is volt minden okuk.

Életemben először, 1966-ban Külsőrekecsinben egy félszemű, nálam valamivel fiatalabb csángómagyar ácsember vendége voltam, éppen a múlt évben hallottam halálhírét, nyugodjon békességben... Homoródalmási születésű, onyesti kórházban dolgozó orvos barátom volt velem, akivel még Marosvásárhelyen, egyetemista korában ismerkedtem össze. Ion Borzoș, vagyis Borzos Jancsi számára egy Magyarországról érkező vendég olyan lehetett, mintha az Óperenciás tengeren túlról jöttem volna, mert neki Magyarország teljesen ismeretlen volt, s el sem tudta képzelni, hogy olyan embereknek, mint ő, ezen a világon létezhet saját országuk, ahol ezen a nyelven beszélnek, ezen a nyelven tanítják az iskolában a gyermekeket és ezen a nyelven fohászknak Istenhez. És főleg azon csodálkozott, hogy megértjük egymást, mert addig csak azt hallotta az iskolában és a templomban, hogy az ő édesanyjától tanult nyelve nem magyar, hanem valami *korcsitúra*. Ez lett aztán barátágunk alapja.

A 20. század közepéig viszonylag archaikus állapotok uralkodtak a moldvai magyarok között, így szerencsés helyzetben voltál, mert nyomon tudtad követni ezeket a változásokat, amelyek következtében lazulni kezdtek az addig nagyon szoros családi és rokonsági kötelékek. Hogyan látod, a házasságnak mely elemei változtak leginkább, s melyek kevésbé?

Én mindig a „hagyományost” kerestem, arról igyekeztem minél többet megtudni és kevesebb figyelmet fordítottam a változásokra, úgy éreztem – talán helytelenül –, hogy arra még lesz mód, nekem vagy másvalakinek. Tehát főleg az időseket faggattam, hogyan volt az ő idejükben, s kevésbé ügyeltem arra, ami megváltozott. Hiszen évente csak néhány hetet tölthettem Moldvában, legjobb esetben egy-egy hónapot, a szabadságom idejét, s igyekeztem minél több településre eljutni, s minél több ismeretanyagot felgyűjteni. Ha több időt fordíthattam volna a moldvai gyűjtőmunkámra, vagy netán egy-egy településen, vagy szűkebb körben dolgozhattam volna, talán bővebb alkalmam lett volna a változások vizsgálatára. Így csak nagy ritkán kaphattam el egy-egy *nuntát* – lakodalmat –, hiszen azt nyáron ritkán tartottak; esetleg egy *csírkötözést*, amivel a leány készül a lakodalmára, de érdemi anyagot az öregek kikérdezésével tudtam összeszedni, s tőlük nagyon nehezen lehetett megtudni, hogy mi változott a lakodalmi szokásokban, mert legtöbbjüknek szűk volt etekintetben a horizontja, s inkább azt tudta, hogyan kellett lennie és nem is azt, hogy pontosan hogyan volt. Egy lészpedi asszony egy alkalommal így jellemezte a *nuntával* kapcsolatos ismereteit: *Ha nekem így volt, akkor így volt az egésznek*, tehát ő maga sem a változás folyamatában látta a szokás egészét, hanem érzékelte a hagyomány viszonylagos egységét.

Kezdetben elsősorban a munkavégzéssel összefüggő dolgok iránt érdeklődtem, az ünnepekre csak később került sor. Először a tavaszi ünnepkör, a nagyböjt, a hús-vét, a házasság szokásvilágát vizsgáltam. A házasság az egyik legnagyobb ünnep az életben, amikor az ifjú pár – ahogy újabban, román kölcsönszóval nevezik: a *nyirel* és a *nyírásza* – van az események központjában, minden körülöttük forog. Ilyenkor

az egész család, az egész rokonság, az egész falu órájuk tekint, az ő örömeiket szolgálja, tehát csodálatos ünnepi pillanat, ami korábban több napig is eltarthatott, s az előkészületekkel együtt ma is többhetes folyamat.

Itt lehet talán leginkább felismerni a szellemi örökség erejét és érvényesülését, hiszen a hagyomány arra való, hogy a legügyefogyottabb ember is el tudjon igazodni az élet dolgaiban, ne kelljen mindenkinek újra és újra kitalálnia, mit kell tennie. Emlékszem, amikor a DUNA Televízióval Klézsén forgattunk egy *nunta* alkalmával. A rendkívül szívélyes és kedves *nyirel*, aki – hogy úgy mondjam – már nem volt színózan állapotban, magyarán alig állt a lábán, amikor orra alá toltam a mikrofont és megkértem: mondaná el a lakodalom esedékes mozzanatának a rendjét – éppen megérkeztek a *nyírásza* házához és készültek a kikérésre –, valósággal félálomban, kicsit a kerítésbe kapaszkodva, de pontosan elmondta az események sorrendjét, a történések egymásutánját, mert azt úgy tudta – ahogy mondani szokták – mintha álmából ébresztették volna, úgy bele volt a tudatába kódolva az egész folyamat. Aztán megkértem az egyik *hivogatót*, hogy – tegyük fel – most én vagyok a gazda, s ő bejön az *életembe* – vagyis az udvaromra –, hogy hívjon meg a lakodalomba. Mít fog mondani? Ő is elég előrehaladott állapotban volt, de elmondta pontosan, hogy *Kedves keresztapám, Róka Jánosék István fia készül házasodni Vajda András Veron nevű lányával s szívesen látják magukat is a nuntájukra...* és így tovább.

Aztán ahogy megismertem a lakodalom teljes szokásanyagát, sokat gondolkodtam azon, hogy számukra valóban olyan nagy ünnep ez? Vajon ők hogyan élik meg ezeket az eseményeket? Mert másfelől nézve, valami szörnyűség! Ugye régebben három napig vagy még tovább, aztán kettőig, manapság egyetlen napba sűrítve zajlik, de annak is mind a 24 órájában talpon kell lenni, enni kell, inni kell, szerepelni kell, vagyis mindent meg kell cselekedni, amit a hagyomány előír és a közösség elvár. A lakodalmakról készült fényképeken látni a főszereplők megviseltségét, nyüzsgő arcukon rendszerint nem a beteljesült boldogság tükröződik.

Maga a téma nemcsak moldvai viszonylatban, de az egész néprajzi irodalomban nem tartozik a legkutatottabb témakörökhöz. Bár jelentek meg leírások, senki sem törekedett monografikus feldolgozásra.

Hát ha lett volna a moldvai magyarokéről monografikus feldolgozás, akkor nem is foglalkoztam volna a témával. Ezért nem írtam például csak egyetlen rövid ismeretterjesztő cikket a moldvai magyarok házaról, építkezéséről és a lakáshasználatáról, pedig ebben a témakörben Magyarországon jelent meg néhány más tájegységről tejjességre törekvő közlés és Moldvában is gyűjtöttem anyagot, de úgysem adhattam volna sem többet sem jobbat dr. Kós Károlynál. Persze a moldvai lakodalmakról is van néhány dolgozat, azokból igyekeztem is beépíteni a monográfiámba annyit, amennyit csak lehetett, hogy minél gazdagabb képét adhassak a témámról.

Mely közlésekre gondolsz? És milyen nehézségekbe ütköztél, amikor a könyv anyagát összeállítottad? Találkoztál-e fehér foltokkal?

Talán azok a közlések voltak számomra a legértékesebbek, amiket közülük való, csángó ember jegyzett le, mint a szabófalvi Erdős Szászka Péter, a lánnyiki Laczó István, a trunki Szabó Ferenc vagy a pusztinai Nyisztor Tinka és Tímár Karina. Ők nemcsak helyi tudásukkal, de aprólékos leírásukkal is, hogy úgy mondjam belülről fakadó forrásként közvetítették a témára vonatkozó ismeretanyagot. Természetesen rendkívül hasznosak voltak a Moldvában járt néprajzkutatók közlései, sőt a különböző útbeszámolók megfigyelése is. Az egyik azért, mert az idők távolából, mondjuk a 20. század legelejéről rögzített anyagot, mint Wichmann Györgyné Szabófalváról, a másik, mert egy szűkebb témakörből közölte gyűjtéseit, de sok elszórt ismeretet is be tudtam építeni saját ismereteim kiegészítésére. Nagyon hiányoltam viszont a témával foglalkozó román anyagot, egyrészt mert hiányoznak a konkrét gyűjtéseken alapuló feldolgozások, másrészt még az elszórt anyagokhoz sem jutottam hozzá román nyelv ismeretem és magyarra fordított közlések hiányában. De legalább ennyire, sőt még jobban sajnálom, hogy nem volt lehetőségem sem levéltári, sem anyakönyvi kutatásokra, így nem volt módom az időbeli változások dokumentumokra alapozott feltárására. Ilyesmire egy magyar, még hozzá magyarországi kutatónak nincs lehetősége, s úgy látszik a román etnográfusok sem különösebben kíváncsiak tényeken alapuló részletes ismeretanyagra.

A témámra vonatkozó, ránézésre elég soknak tűnő közlésekben kevés információt találtam arról, hogy milyen értékrendekhez igazodtak, hogyan élték át a témával kapcsolatos történéseket és összefüggéseket. Talán nem véletlen, hogy éppen dr. Nyisztor Tinka leírásai jelentették számomra a legtöbb információt, benne ugyanis egyesült a képzett néprajzos és a közülük való, az eseményeket belülről (is) szemlélő megfigyelő. Talán ő érzett rá leginkább, hogy miként változik – legalábbis Pusztinán – a lakodalom szokásvilága, már elsősorban ami a étkezést és az étkeztetést illeti. Az ő írásaiból értettem, vagy inkább éreztem meg, miként ütközik össze napjainkban a hagyományos rend és a városi divatból beszivárgó újdonság egy pusztinai nunta forгатagában.

Ennek a szokásvilágnak van egy nyilvános része, ami mindenki számára láthatóan zajlik, és van egy láthatatlan része, ami a lelkekben történik. Nem mindegy, hogy miként nyilvánulnak meg az emberek, különösen az intim szféra területén.

Az az igazság, hogy az úgynevezett intim szférában én különösképpen nem mélyedtem el, sajnos erre nem igen volt módom, időm rövidege és talán habitusom következtében sem. De Csoma Gergely barátom, aki szobrász és fotóművész, legutóbbi könyvében (Csoma 2016) irigylésre méltóan sok adatot találtam, amikre én – hogy őszinte legyek – nem is mertem volna rákérdezni, pedig nem vagyok különösebben szegénylős. Balázs Lajos tanár úrnak sem voltak ilyen gátlásai, ő aztán a legintimebb szférák legintimebb részleteit is kivájta. No de más az, mikor valaki ugyanabba a faluba jár évtizedeken keresztül s módjában áll kérdőívek segítségével mélyfúrászerű kutatásokra, s más, amikor vagy negyven faluban akar a szegény gyűjtő – mármint én – tájékozódni. Én az intim szféra területén legfölgjebb az olyan pa-

naszkodásokig jutottam el, amikor – általában idősebb asszonyok – arról beszéltek „valamilyik rokonukra”, „ismerősükre”, „keresztanyjukra” hivatkozva, hogy milyen betegséget kaphat az az asszony, akit a férje elhanyagol, és *nem műveli rendszere-sen az előkertjét?* De az úgynevezett intim szférára én nem is „hajtottam rá” különösebben, mert inkább a közösség szokásai iránt érdeklődtem és nem annyira az egyéni esetekről. Persze az elegendő számú egyedi esetből lehet következtetni a közösségi szokásokra, de hogyan juthattam volna „elegendő számú” esethez?!

Néhány „intim eset”-ről azonban mégiscsak tudomást szerezhettem, ha áttételesen is. Kóka Rozália előadóművész, a Népművészet Mestere egyik kedvenc története az „egy asszony két kis vétkescskéje”, egyik könyvének címadó „meséje”. Közös ismerősünktől, egy „székelyes csángó” falu kedves, idős asszonyától hallotta, akivel megesett a történet. Rövidre fogva: fiatalasszony korában elég sok ideig nem született gyermeke, ami a moldvai magyarok körében már-már elviselhetetlen szégyennek számított, s róla is úgy kezdek beszélni a faluban, hogy *öster*, vagyis meddő, terméketlen. Ő azonban úgy érezte, hogy az embere az oka gyermektelenségüknek, ezért egy alkalmas pillanatban megkérte *komacskáját*, hogy *segélje meg. S az meg... segélte*, s ennek meg is lett az „eredménye”. Aztán évek múlva, mivel az emberétől továbbra sem fogant, kérésére a *komacska* ismét *meg... segélte*, ugyancsak eredményesen. S amikor öregasszony korában összeszámolta „félrelépéseinek” következményeit, boldogan és reménykedve állapította meg, hogy az ő „két kis vétkescskéjéből” immár több mint negyven lélek dicséri az Urat. Ilyen esetről, amikor az éveken keresztül gyermektelen asszony egy adódó alkalmat kihasználva egyetlen félrelépésből szép kicsi gyermeknek adott életet, magam is tudok. S bár azt hiszem, ez korántsem moldvai magyar sajátosság, belegondolva eltűnődhetünk azon, hogy a különböző szentségeket erősen respektáló csángók körében a gyermek utáni vágy olykor félretéteti az egyéb gátlásokat, ami ebben a formában nem vezet tartós házasságtörésre.

Az „intim szféráról” jut eszembe, egyszer előadást tartottam a moldvai magyarokról a hajdúböszörményi óvónőképzőben. Elmondtam a történelmüket, néprajzi értékeiket, szomorú sorsukat, s a végén kötelességtudóan megkérdeztem, van-e valakinek kérdése? Nagy pusmogás viháncolás a hátsó sorban, aztán föl állt a legbögyösebb, leghosszabb szempillájú, legszemrevalóbb és nyilván a legbátrabb leány, s megkért, hogy mondanék valamit a moldvai csángók szexuális életéről. Nagy kuncogás, lökdösődés, nyilván fogadtak a barátnők, hogy meg meri-e kérdezni? Egy pillanatra elakadt a lélegzetem, de aztán azt mondtam, hogy a dolog lényegi részét tekintve mindent ugyanúgy csinálnak, mint a hajdúböszörményi óvónőképzősök. Ezen jót kacarásztak, s amíg kinevették magukat összeszedhettem a gondolataimat. Aztán elmeséltem nekik, hogy milyen keserves lehetett, amikor a szerelmesek nem lehettek egymáséi, mert a szülők különböző, de leginkább vagyoni okokból nem engedték, hogy összeházasodjanak. Hanem olyanhoz kellett mennie a leánynak, vagy olyan lányt kellett elvennie a legénynek, akit az anyja vagy az apja kijelölt. S aztán úgy kellett leélniük az életüket, hogy naponta látták egymást, találkoztak a kútnál vagy a misén azzal, akit szerettek, de nekik a „szeretetlen társsal” – ahogy a keserveikben énekelték – kellett leélniük az életüket. Ha pedig, ahogy gyakran megtör-

tént, mégis eltiltott kedvesének a karjai között kereste a boldogságát, akkor gyakran kiátkozott, megszegyenített leányanyaként, a családból való kitiszítottságban, a pap által megszegyenítve, a közösség perifériájára szorulva kellett élnie, gyermekét pedig „bitang”-ként emlegették. Hát bizony a végén még meg is ríkatam a hajdüböszörményi lányokat az intim szférát fedő fátyol fellebbentésével.

A szabályok kialakítása, a rend megteremtése a közösség identitásának része. Hogyan változott az idősök által megtartott normarendszer az utóbbi időben? Mik szabályozták régen és mik most?

Mindenfajta közösségi és intézményi kontroll visszaszorulóban van. A családé és az egyházé egyaránt. A moldvai magyarok ma is istenfélők, de egyre kevésbé tartanak a papjaiktól. Azt gondolom, hogy ennek oka nem csak a társadalom általános szekularizációja, de az is, hogy a moldvai római katolikus papság hagyományosan olyan távolságot tart az általuk sajnos gyakran lenézett, magyar anyanyelvük miatt sokszor megvetett „híveiktől”, ami lehetetlenné teszi a lelki kapcsolat kialakulását. Változott a közösség hozzáállása és változott az egyházé is. Nem is olyan régen, ha egy leány áldott állapotba került, ugyanúgy bánt vele a pap és a falu is, mintha elvette volna a gyermekét. A pap sokszor igen kegyetlen eljárásokkal büntette a leányanyát, természetesen a habitusától is függött, hogy milyen büntetéseket alkalmazott, de volt, aki szadista hajlamait élte ki ilyen esetekben. Előfordult, hogy a megesezt lányt bezárta a disznóóljába és moslékot öntött elébe. Persze az ilyen minden jó ízlést meghaladó esetekre ritkán kerülhetett sor, de a falu népét annyira megrázta, hogy még nemzedékek múlva is úgy beszéltek róla még a szomszéd falvakban is, mintha náluk történt volna a közelmúltban.

Változott a közösség hozzáállása is attól függően, hogy mennyire tartottak az egyház és a falu megszólásától. Mert a közösség vélekedését elsősorban két tényező irányítja, a *szégyen* és a *lelkiismeret*, vagyis a külső és a belső, érzelmi hatás. De hát ma már ez sem úgy érvényesül, mint néhány nemzedékkel korábban, amikor a megesezt lánynak *feteke keresztet* kellett tartania a templomban – esetleg a szülei vel együtt – bűzös burjánokkal az ölében kellett vezekelnie a paptól függően esetleg a legénnyel együtt, tehát az egyház mindent elkövetett a vétkesek látványos megszegyenítésére. De tudom, hogy volt, amikor a pap is vétkezett, és a közfelháborodás elhajtotta a faluból, hogy aztán egy másik helyen ő öröködjön az erkölcsök fölött.

Régebben korábban kezdődött a fiataloknál a szexuális érdeklődés?

Hát hogy korábban-e, azt nem tudom, mert nincsenek pedofil hajlamaim, de Illyés Gyula naplójában olvasom, hogy kislányként már figyelték a kislányokat, amikor csórén fürödtek a patakban, s nem hiszem, hogy a moldvai gyermekek érzékletlenebbek lettek volna az ilyesmi iránt. Hiszen 6-8 esztendősen már kialakult köztük a *szeretőség* intézménye, vagy talán inkább a „szeretősdi”, ami természetesen nem jelentett mást, mint gyermeki pajtáságot. De 13–14 éves kortól *guzsalyasnak* nevezett fonó-

ban a legények már kezdték leányszámba venni őket. Egy ismerősöm mesélte, onnan tudta meg, hogy a legények már érzik a „leányának a búzit”, hogy a házuk előtt elhaladva dobogtattak a fahidacsán, vagyis igyekeztek magukra felhívni a leány figelmét.

A guzsalyasban, ahol célszerűen összekapcsolódott a fontos munka és a párválasztás szempontjából nem kevésbé hasznos szórakozás, ismerkedés, hallatlanul fontos, sokszor életre szólóan meghatározó dolgok történtek. Én, mint városi születésű, ifjúkorom tánciskolájában éltem át valami hasonlót, s bár velem történt – igaz, hogy régecske –, igazán nem tudnám megmondani, hogy egyik vagy másik leány miért lett fontosabb, kedvesebb, vonzóbb – idővel, vagy egyetlen pillanat alatt – a másikinál. Ha aztán a guzsalyasban, vagy a táncban a legény *leszerette* – vagyis megkedvelte, megszerette – a leányt, akkor kért tőle valami *jegy*t, ami legtöbbször egy szötte zsebkendő, *ruhacska* volt, a következő táncos alkalomra pedig *felrakta* a leány a legény kalapját, vagyis gyöngyökkel, valódi vagy művirággal, *gerdánnal* díszítette, s erről mindenki tudta, hogy kitől kaphatta, vagyis hogy ki a *szeretője*. S ha a leány más legénynek is adott ilyen *ruhacska*t, abból biza harag lett. Ilyenekből fakadtak aztán a népdalokban többször előforduló, gyakran költői megfogalmazású átkok, átkozódások, ami jól mutatja azt a lélektani jelenséget, hogy a szerelem milyen könnyen csaphat át a gyűlölködésbe. De ha minden jól ment, akkor a következő fokozatként már együtt sétáltak a szeretők vasárnaponként, mégpedig rendszerint egymás kezét fogva, s a legény föltétlenül hazakísérte a táncból a leányt. A fiatalok a táncban csak szeretőjükkel táncolhattak, vagy ha éppen nem volt ott a párja, akkor esetleg rokonnal, vagy fiú fiúval, leány leánnyal.

Úgy hallottam – sajnos nem volt módom ellenőrizni –, hogy a moldvai magyar fiatalok nemigen csókolóztak egymással, bár ennek a hírnek, lehet alaposabban utána kellett volna járnom. Sok idősebb asszonytól hallottam, meg olvastam is például Gazda József parasztélet önvallomásait összegyűjtő kötetiben, hogy úgy emlékeztek vissza ifjúkorukra: „Én az emberemet csak az ótár előtt csókoltam meg!” Hallottam például Klézsen, hogy „A somoskaiak inkább csókolóztak”, ám lehet, hogy a somoskaiak ugyanezt gondolják a klézseiekről. De ha a szabófalvi Lakatos Demeter verseit olvassuk, ott aztán úton-útfélen csókolóznak a fiatalok. Még ha le is számítjuk az úgynevezett költői túlzásokat, ilyeneket olvashatunk Demetertől a csókolózásról (Lakatos 2003 I.):

*Öszte, ne szígyeld a lyánytul
Csúkold meg,
Sze kell szemelny a táncbul
Sz ölöld meg!*

*El ment a tata fia
Lyányozny,
Ippend huva szíve hívja
Csúkolny.
(Én vagyok)*

*Ky mondta: a menyecskéket
Szeretni
Nem szabad, ha vaan férjik
Csúkalny?
Szemmy bűn, ha meg csúkolad
És mász kyp
Hiszem, Iszten isz szerety
A mi szyzíp.
(Ky mondta?)*

*A lúzák alatt vártalak,
Jut eszedbe?
Pataktul jöttél korszúval
A kezedbe.
Meksukoltalak anyaszor
Szép ösztékbe,
Kéz nem tudom mit kereszett
Köböledbe.
(Vártalak)*

*...És mikar gondolja, nem látja
Már senky út és drágáját,
Jól megöleli két kezivel
És megcsúkalja a száját...
(Ilanka)*

Szóval a táncból – amiről tudjuk, hogy nem más, mint „a vízszintes vágyak függőleges kifejezése” – hazakisérték a leányt, s akkor aztán vagy a kapuban búcsúzkodtak (1–0 méter távolságból), amíg a leány anyja be nem *rikojtotta* a leányt; vagy pedig szép csöndben felmásztak a pajta *hiújába* s ott szerelmeskedtek.

A legények lányhoz menetelének is megvolt a hagyomány által szabályozott rendje. A legények általában falkában jártak a lányokhoz, aztán idővel ott derült ki, hogy melyiküknek van nagyobb esélye annál a leánynál; s ahogy a többiek ezt észrevették, hát elhúzódtak, ritkán került sor komolyabb vetélkedésre, bár az is előfordult, különösen, ha a lány olyan volt, aki több tűzbe tartotta a vasat. A *guzsalyasokban* pedig folytak az összeéneklések, amikor a kötött és közismert szövegeket egy-egy formálódó szerelmespárra alkalmazva, gyakorlatilag „meghirdették”, vagyis a közösség számára nyilvánvalóvá tették a kapcsolat bontakozását. Amikor jöttek a legények a lányos házhoz, csak akkor mehettek be, *ha a lámpa ki volt téve az ablakba*. Aztán a háziak azzal szórakoztak, hogy közeledtek az ablakhoz a lámpával – villany nem volt –, aztán mégse tették ki, odakint pedig a legényeket ette a fene. Ez jó játék lehetett, élvezte is mindkét fél. Aztán amikor kikerült a fény az ablakba és bemehettek a legények, akkor a leány iránt legerőteljesebben érdeklődő fiú odahúzódtott mellé.

„A párválasztás örömei és kockázatai.” Mirk Szidónia-Kata kérdezi Halász Pétert

Később, ahogy erősödött a kapcsolat, feltűnt a láthatáron a kézfogó a lehetősége. Ilyenkor már egyedül is beléphetett a legény s házba, amikor elkérte a leányt a táncba: „Engedje meg a becsületes ház becsületes gazdája, hogy elvihessük becsületes szándékkal a becsületes leányukat a táncba.” Természetesen utána haza is kellett kísérnie, mert az nagy széken volt, ha egyedül ment haza a leány.

Milyen szerepet játszottak az anyagiak a párválasztásban, tudva azt, hogy a moldvai falvak többségében nem voltak számottevő különbségek a családok anyagi helyzete között?

Igen nagy szerepük volt az anyagiaknak. Talán nem is a kézzelfogható, megszámlálható gazdasági különbségekről kell beszélnünk, mert a birtoknagyságokban valóban nemigen voltak, nemigen lehettek közöttük számottevő eltérések, hanem a „rangon”, hogy milyen rangja volt egy-egy családnak, esetleg a felmenőinek, akik között akadhatott valamikor *primár* – *bíró* –, vagy más notabilitás, s ezt nemzedékeken keresztül számon tartotta nemcsak a család, de a közösség is. Lehet, hogy mára már kevesebb földjük, kevesebb állatuk volt, de nagyobb rangon tartotta őket számon hagyomány. Ez motiválhatta, befolyásolhatta a szülőket a fiuk, lányuk párválasztásának jóváhagyásában, vagy rosszállásában, el egészen a tiltásig. Ebből fakadt aztán a legtöbb tragédia, a balladákban, keservesekben elpanaszolt „*ő szeretne, de az anyja nem hagyja*” állapot.

Leányszöktetésről hallottál-e?

Ritkán, mert ez is olyasmi, hogy nagyobb a füstje, mint a lángja, s talán éppen a ritkasága miatt sokáig megmarad a híre és messzire ér a bűze. Leginkább olyankor került rá sor, ha valamelyik részről a szülők nagyon elleneztek a fiatalok kapcsolatát, vagy pedig ha annyira szegények voltak, hogy nem mertek vállalkozni a mindig nagyon költséges, de koránt sem mindig rentábilis lakodalomra. Ezt igyekeztem bemutatni egy tanulmányomban (Halász 2014), amelyben arról van szó, hogy a lakodalom újabban mindinkább gazdasági vállalkozásnak tűnik, különösen amióta egyre kevésbé a hagyományos keretek között, saját házukban, saját termelésű anyagokra alapozva valósítják meg, hanem bérelt helyen, vásárolt, vagy rendelt ételekkel, fizetett személyzettel, amikor aztán kétes, hogy a vendégek által „*vetett*” hozzájárulásból bejönnek-e a ráfordítások, pedig hát annak eredetileg az ifjú pár által kezdett új élet, új háztartás, új gazdaság anyagi megsegítése lenne a célja.

A hagyományos világban nagyon fontos volt, hogy a menyasszony szüzen térdepeljen az oltár elé, hogy megőrizze a férje számára az ártatlanságát. A pusztinai Kaszóp István, akitől oly sok fontos dolgot tanultam a moldvai magyarok életéről, úgy dicsérte egy alkalommal a lovait: olyan szép járásuk volt, „úgy hordozták magukat, mint egy szép szűzlány”. Jónéhány történetet hallottam arról, hogy a lakodalom után hazaküldték a menyasszonyt, mert kiderült róla, hogy nem „hibátlan”. Vagy nagyobb hozományt követelt a szülőktől a vőlegény. Az ilyen leányt aztán rendsze-

rint valaki a falu szegényebb legényei közül, vagy özvegy, esetleg testi hibás férfi vett el. A lujzikalagori Gábor Felicia írja *Csángó élet* című könyvében, hogy miként kellett vigyázni az esküvő közeledtével a menyasszonyság felé haladó lányokra, szinte lakat alatt tartották őket, mert voltak olyan „trógár” legények, akik igyekeztek elcsábítani egy-egy módosabb lányt, hogy aztán a szülők kénytelenek legyenek hozzájuk adni az ily módon csökkent értékűvé vált fehérnépet (Gábor 2015: 89).

Nagyon sokan élnek most már külföldön, de házasodni hazamennek a faluba, s ott tartják a templomi esküvőt.

Igen, bár szaporodnak azok a korábban kivételesnek számító esetek is, amikor már nem jönnek haza összeházasodni. Nem is olyan régen még a hozzátartozóik lakodalma is hazamentek, különösen, ha olyanokról volt szó, akiknek a szülei, vagy testvéreik után „tartoztak” a meghívással és az azzal járó ajándékozással, „vetéssel”. De egyre többen vannak, akik ilyenkor már nem személyesen róják le ezt a fajta tartozást, hanem vagy elküldik valakivel, vagy sehogy. Pusztinai sógorom nuntája után, 2010-ben anyósom számba vette azokat a rokonokat, akiknek a hagyományos rend szerint jelen kellett volna lenniük a lakodalmon, de hiányoztak. Még azt is megbecsülte, hogy ez esetben hozzávetőlegesen kétszerannyi lett volna a *nunta* bevétele, mint amennyi így volt, vagyis a potenciális vendégeknek mintegy fele „hiányzott”. Mert az ily módon támadt „kötelezettséget” szigorúan számon tartották még a szóbeliség idején is, ami persze nem volt nehéz, mert „rendje” volt a dolgoknak. Újabban pedig kockás füzetbe jegyzik, hogy ki mennyit „vetett”.

Utolsó kérdésem: hogyan állítottad össze a kötet anyagát?

Kezdtem a kicsi gyermekek párválasztást szolgáló, vagy legalábbis arra felkészítő játszadoásaival, a szeretősdível, a különféle gyermeki helytelenkedésekkel, amit egy pesti humorista egyszer úgy fogalmazott meg, hogy a kisebbik fia még lenézi a nőket, de már nézi. Aztán következik a szerelem kibontakozása, a kapcsolatok elmélyülése, a leánykérés. Nagyon érdekes, ahogy Dimitrie Cantemir leírja a 18. századi Moldvában szokásos leánykérés alkalmával bemutatott színjátékot, a vadat kereső „vadászok” – a kérők – és a lány szüleinek, vagy képviselőjének sokszor szenvedélyes párbeszédét, ami szinte szóról szóra megegyezik a moldvai magyarok szokásanyagából ismerttel. Jó lenne tudni, hogy ez moldvai jellegzetesség-e, vagy az európai kultúrkörhöz tartozik, mert mint említettem, a román anyagot nem ismerem, s Balatonyi Judit gyimesi lakodalmi szokásokkal foglalkozó könyvében (Balatonyi 2017) sem találtam nyomát, pedig ő nagy súlyt helyez a gyimesbükki románok lakodalmi szokásainak sajátosságaira. A moldvai magyaroknál azonban nagyon határozottan megvan úgy a leánykérésnél, mint a menyasszony kikérésénél, amikor az előadott színjáték szerint keresik a Moldvában *vadkecskének* nevezett özet, aminek ide vezettek a nyomai. Kérik, adják elő, mert az ő vadászuk – *nyírelük* – már megsebezte és jogot formálnak rá, s ha nem adják elő, bizony megbánják.

Itt aztán bő tere van a násznép szószólóinak, hogy megcsillogtassák színészi – vitatkozási – képességüket. Alkudoznak tehát látványosan, s pörög a nyelvük, mint kecskebogyo a jégen. Ma már a vegyes etnikumú vendégsereg miatt egyre gyakrabban román nyelven folyik a lakodalmi színjáték, de az idősebbek emlékezetén kívül számtalan emlékével találkoztam az irodalomban, mégpedig elsősorban az archaikusabbnak tartott, mezőiségi jellegűnek nevezett közösségekben. Nagyon érdekes továbbá, hogy a párok összedadásakor az egyháznak mintha kisebb szerepe lenne a hagyományos rituáléban, mint a polgári szokások világában. Mintha a honfoglalás előtti időkből, több ezer esztendő távolából hozott szokások mélyebben kódolva élnének népünk lelkiségében, mint az egyházi ceremónia részletei, amik a kereszténység mintegy ezer éve történt felvétele, még inkább a 16. századi tridenti zsinat rendelkezése óta kerültek a lakodalmak templomi gyakorlatába. Ehhez járulhat az a körülmény is, hogy a moldvai katolikusoknak évszázadok során gyakran nem volt papjuk, talán ezért tűnik úgy, mintha a templomi ceremónia a hagyományos lakodalomnak majdnem olyan „másodrangú” mozzanata lehetett, mint a száz esztendője előírt „polgári” esküvő. Mert amikor megkérlik a leányt, akkor a *vornicsel*nek nevezett vőfély – Gyimesben a *gazda* – gyakorlatilag *összedja* a fiatalokat. Megkérdi tőlük, hogy egymáséi akarnak-e lenni, aztán összefogott kezüket borral leönti, s „legyetek boldogok” kívánsággal végzi. Szabályszerű „esketési”, de legalábbis összedadási ceremónia tehát. Megisznak egy pohár bort, a maradékot hátuk mögé öntik, s mindenki boldog, akire ráfröccsen, tehát rituálisan megosztják a boldogságukat, mint később az örömkalács szétszaggatásakor, aminek minden darabkája szerencsét hoz azoknak, akik a zsebükben tartják. Aztán természetesen még elmennek a templomba is, hogy megesküdjenek az oltár előtt, mert hát – szinte azt mondtam *újabbán* – így szokás. De a templomba a szülők csak mostanában mennek el, akár csak az egész Kárpát-medencén belüli magyar nyelvterületen. Néhány emberöltővel ezelőtt csak a tanuk, a „keresztapák” kísérték el az ifjú párt, persze olyankor így is tele volt a templom, mint Moldvában minden misén. Ezért úgy gondolom, hogy a lakodalom egészének ez a *vornicsel* (vőfély) által vezényelt mozzanat lehetett a legfényesebb pillanata, mert e mögött több ezer, a templomi mögött pedig „legföljebb” párszáz esztendőt érezhetünk.

Mik a további terveid?

Ez a feladatom hamarosan „kipipálható”. Van egy másik is „kipipálódóban”. Ugyanis az elmúlt öt esztendőben elég sok tanulmányom, kisebb-nagyobb moldvai témájú írásom jelent meg különböző helyeken, immár „a két országban” szétszórva. Ezeket gyűjtöttem össze, s a Kriza János Néprajzi Társaság adná ki hamarosan. Ezzel a két, formálódó kötettel persze még elég sok dolgom lesz. Feldolgozatlan cédulám is van bőven, bár nem valószínű, hogy ilyen méretű monográfia kitelne valamelyikből. De „kisebb” témákat, vagyis olyanokat, amikről viszonylag kevés anyagot gyűjthettem, de mégis sajnálnám, ha kárba vesznének, mint például a kosárfonás Pusztinában, a moldvai szekérformák, a téli ünnepekör szokásai, vagy a népi vadfogás, hogy csak

néhányat említsek. Itt vannak aztán az 1990 óta vezetett moldvai naplóim. Addig ugyanis nem mertem naplót vezetni moldvai útjaimon, féltettem volna barátaimat, ha avatatlanok szeme elé kerül, márpedig egy-egy ilyen „munkanaplónak” csak úgy van értelme, ha naponta, sőt napszakonta följegyezhetem az eseményeket, a tapasztalataimat és a gondolataimat. De azóta több-kevesebb rendszerességgel vezettem, s nem is csak Moldvában, hanem mindig és mindenhol, amikor olyasmit végeztem, hallottam, esetleg olvastam, gondolkoztam, amiről úgy érezhettem, hogy a moldvai magyarokat szolgálja. Ezeknek a naplófeljegyzéseknek a kiegészítése, formába öntése, kiadhatóvá tétele – a különböző egyéb, alkalmi felkérések, megbízások mellett – úgy gondolom – leköti majd fogyatkozó erőmet s kitölti napjaimat.

